

LIETUVOS DIDŽIOSIOS
KUNIGAIKŠTIJOS
PAVELDO IR ATMINTIES
AKTUALUMAS (KONFERENCIJĄ
PRISIMENANT) © *Ryšard Gaidis*

2013 m. baigiasi mokslinis projektas „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija, vaizdinys ir modernūs tapatumai“, kurį vykdė Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas, o *spiritus movens* buvo Profesorius Alfredas Bumblauskas. Nors formaliai projektas prasidėjo 2010 m., idėjos ištakas ir pirmuosius darbus galime drąsiai nukelti keleriais metais anksčiau, kai buvo sėkmingai įgyvendintos dvi „LDK paveldo „dalybų“ projekto dalys (2007–2009 m.) ir šio projekto metu organizuotų konferencijų pranešimų pagrindu išleisti du reikšmingi mokslinių straipsnių rinkiniai¹.

Projektą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija, vaizdinys ir modernūs tapatumai“ taip pat numatoma baigti išleidžiant straipsnių rinkinį, parengtą po tarptautinės konferencijos, kuri vyko VU Istorijos fakultete 2012 m. lapkričio 15–16 dienomis ir vadinosi „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istorijos ir tradicijos fenomenai: tautų atminties vietos“. Ši konferencija buvo ypatinga. Ne tik dėl to, kad susirinko gausus būrys istorijos ir ne tik tyrinėtojų iš Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos ir Ukrainos. Pirmiausia todėl, kad jai buvo atitinkamai pasiruošta. Ji juk tapo paskutiniu viso projekto akcentu, užbaigiančiu tam tikrą tyrimų etapą ir nubrėžiančiu ateities planus.

Įgyvendinant projektą siekta: „<...> plėtoti, integruoti bei įgyvendinti metodologiškai naujus modernių valstybių tautų, t. y. Lietuvos, Baltarusijos, Lenkijos, Ukrainos ir Rusijos, tapatybių ir istorinės LDK atminties, LDK istorijos, paveldo bei tradicijos, lietuvių, rusėnų, rusų etninių grupių tapatybių ir istorinės atminties XIV–XXI a. pradžioje teorinius, istorinius, sociologinius bei filologinius tyrimus“ (iš projekto ataskaitos – R. G.). Aptarti visas nuo 2010 iki 2012 m. vykdytas veiklas ir tyrimus nėra reikalo, nes pagrindinis šio teksto objektas – konferencija. Tačiau verta bent trumpai stabtelėti prie tarptautinių seminarų, kurių metu kelti ir derinti konkretūs LDK tradicijos klausimai, aptarti tapatybių variantai ir jų interpretavimo būdai.

Pirmasis seminaras „Senalietuvių suradimas: mokslinė koncepcija Lietuvos, Baltarusijos ir Lenkijos istorinėje kultūroje“ vyko 2011 m. balandžio 15 d. Prane-

¹ Bumblauskas A., Liekis Š., Potašenko G., sud. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“. Vilnius, 2008 (Specialusis „Lietuvos istorijos studijų“ leidinys, t. 5); Bumblauskas A., Potašenko G., sud. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir tautiniai naratyvai. Vilnius, 2009 (Specialusis „Lietuvos istorijos studijų“ leidinys, t. 7).

šimus skaitė A. Bumblauskas, K. Buchowskis (Balstogė), I. Marzaliukas (Mogilias), R. Gaidis ir D. Kuolys, o diskusijoje aktyviai dalyvavo R. Miknys, G. Potaszenko, G. Kirkienė, T. Bairišauskaitė, A. Švedas, Š. Liekis. „Senalietuvių“ koncertas seminare buvo aptartas ir kaip istorijos fenomenas bei XIX a. pabaigos–XX a. pirmos pusės reiškinys, ir kaip probleminė istoriografinė prieiga, leidžianti kitaip traktuoti ir vertinti LDK paveldą, istorinę atmintį, LDK tradicijos suaktualinimo galimybę, įdomią ne tik lietuviams, bet ir kitoms modernioms tautoms, susiformavusioms buvusiose Abiejų Tautų Respublikos žemėse.

Antrasis seminaras „*Gente Lithuanus, natione Lithuanus*: užmiršta tapatybės formulė“ (2011 m. gruodžio 2 d., moderavo A. Bumblauskas, pranešimus skaitė D. Szpoperis (Gdanskas), P. Dąbrowskis (Gdanskas), R. Miknys ir R. Gaidis) dar labiau sukonkretino *senalietuviškumo* problematiką, nes dėmesio centre buvo D. Szpoperio monografija, skirta žymiajai visuomenės veikėjai, publicistei ir politinei mąstytojai, priklausančiai krajovcų srovės konservatyviajam sparnui, Konstancijai Skirmuntt². Diskusijos metu iškilo klausimas, ar verta taip suaktualinti senalietuvius bei lenkų ir lietuvių konfliktą, kilusį XX a. pradžioje, vertinti kaip senalietuvių ir „naujųjų lietuvių“ koliziją. R. Miknio nuomone, patrauklesnis šiuo metu būtų M. Rómerio puoselėtas *Lietuvos lenkų* tautos koncertas, remiantis kuriuo dabarties Lietuvos lenkai galėtų formuoti savo tapatybę. Pritariant šiai nuomonei, būtina klausiti, o kaip su tokios Lietuvos lenkų tautos istorine savišmone? Juk be istorinės atminties vargu ar įmanoma tautinė tapatybė. Ir kaip tik šioje vietoje *senalietuvių* fenomenas būtų, mano manymu, geriausias variantas visiems. Metaforiškai kalbant, krajovcai, save įvardijantys senalietuviais, kažkada buvo tarsi „mediumai“, vertikali ir horizontali jungtis. Vertikaliai jie jungė senuosius LDK laikus su moderniais laikais, teigdami, kad privaloma perimti visą, kad ir koks įvairus, prieštaringas ir daugialypis jis buvo, LDK paveldą. Horizontaliai jie tarpininkavo tarp modernių tautų: lietuvių ir lenkų, lenkų ir baltarusių, baltarusių ir lietuvių. Pripažindami ir remdami tautinius judėjimus ieškojo būdų, jeigu ir neišvengtų, tai bent sušvelninti tas skausmingas paveldo dalybas ir tarpusavio konfliktus.

Daugiaperspektyvus žvilgsnis į praeitį nesusilpnina tapatybės, o padaro ją kur kas įdomesnę ir turtingesnę, nes pamatoma, kokiam įvairialypiame kontekste ši tapatybė formavosi. Jis padeda suprasti kitų istorinę atmintį ir suvokti jos vertinimą. Tai labai iškalbingai nusakė savo knygoje, tiesiogiai susijusioje su projekto realizavimu, A. Bumblauskas: „Juk kai pabandytume suvokti visą LDK erdvę, joje pamatysime ne tik sutampančius modernųjų tautų simbolius (pavyzdžiui, Žalgirį ar Vytautą), kiek (ir tai gerokai dažniau) problemiškas, disponuojančias, skirtingų

² Szpoper D. *Gente Lithuana, natione Lithuana. Myśl polityczna i działalność Konstancji Skirmuntt (1851–1934)*. Gdańsk: Arche s.c., 2009.

tautų perspektyvų matomas ir tuo svarbesnes viso regiono „atminties vietas“. Lietuviai, lenkai ir baltarusiai – LDK kūrėjai; lietuviai, „litvinai“ ir „litoucai“; pagonys, katalikai ir stačiatikiai; imperija ir tolerancija; lietuvių kalba ir „lietuvių kalbos“ – lotynų, lenkų, rusėnų – būtent tokias disponuojančias skirtybes Pierre Nora savo garsiajame projekte ir vadina „atminties vietomis.“³

Taip tiesiogiai prieiname prie pagrindinės konferencijos temos – LDK tautų atminties vietų. Dvi dienas trukusioje konferencijoje dalyvavo žinomi tyrinėtojai, vien pranešimus skaitė 14 mokslininkų. Džiugu, kad tokiuose renginiuose vyrauja konstruktyvi intelektualinė atmosfera ir vyksta įdomios, kartais ir karštos, bet visuomet korektiškos diskusijos, gimsta naujos koncepcijos bei tolesnės kolektyvinės tiriamosios ir leidybinės veiklos sumanymai.

Konferenciją pradėjo, jos problemines gaires nubrėžė A. Bumblauskas savo įžanginio pranešimo vaizdo įrašė. Pasveikinęs dalyvius ir trumpai pristatęs projekto pobūdį A. Bumblauskas teigė, kad LDK istorija ir jos paveldas jau tapo tarptautiniu moksliniu objektu. Tačiau dabartinė LDK atmintis susiformavo XIX–XX a. sandūroje, kai buvo kuriami modernūs tautiniai naratyvai, kuriems bendras paveldas nebuvo priimtinas, kiekvienas stengėsi prisirinkti kuo daugiau to „sudužusio veidrodžio“ šukių tik sau. Iš tokių šukių sulipdytas veidrodis negalėjo neiškreipti vaizdo. Todėl projekto bei konferencijos vienas tikslų ir buvo bandymas atrasti tas pamestas šukes ir suderinti tautinius LDK veidrodžius. Iš to kyla kitas teiginys – „LDK buvo savarankiškas fenomenas ir jis turėjo savo homogeniškumą ir savo heterogeniškumą“. Šias ypatybes ir būtina atskleisti. Siekiant iširti ir parodyti homogeniškumą istoriografijoje jau padaryta nemažai. Lenkų, lietuvių ir baltarusių tyrinėtojai senokai nagrinėja tokius LDK ir Abiejų Tautų Respublikai būdingus reiškinius kaip politinė tauta, bažnytinė unija, imperinis valdymas, bajoriška demokratija, kirilika ir lenkų kalba kaip integruojančius veiksnius.

Todėl, A. Bumblausko manymu, pribrendo laikas išplėsti tyrimų lauką ir ieškoti naujų fenomenų. Vienas variantų – istorinių subjektų paieška. „Senalietuvių suradimas“ tapo puikia proga užmegzti naujo lygio diskusiją su Lenkijos istorine tradicija. Neatsitiktinai būtent vykdant projektą organizuoti seminarai ir paakino A. Nikžentaitį inicijuoti „Jerzy Giedroyco bendradarbiavimo ir dialogo forumo“, kuris idėjiškai remiasi J. Mieroszewskio ir J. Giedroyco suformuluota ULB koncepcija, įkūrimą. Atskleidus lenkakalbį LDK paveldą, būtina žvelgti toliau ir įvertinti trečiojo potencialaus Abiejų Tautų Respublikos nario – Rusios – vaidmenį ir reikšmę. Atsakyti į klausimą, kiek reali buvo galimybė *Abiejų* transformuotis į *Trijų Tautų Respubliką*. Būtina įvertinti ir baltarusių istorinę atmintį, diskutuoti su jų is-

³ *Bumblauskas A.* Lietuvos Didžioji Kunigaikštija ir jos tradicija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.

toriografija, remti tuos tyrinėtojus, kurie atmets paramokslines koncepcijas apie LDK, pastaraisiais dviem dešimtmečiais įsigalinčias Baltarusijoje.

Kita tyrimo kryptis – tai *kazokijos* fenomenas, kuris lietuvių istoriografijoje dažniausiai pasitaiko epizodiškai ir neigiamai nagrinėjant XVII a. vidurio įvykius bei XIX a. aktualijas, susijusias su kazokais kaip rusų imperinės represinės politikos įrankiu. Jauni ukrainiečių tyrinėtojai koreguoja šį įvaizdį ir leidžia kazokus vertinti kaip svarbią sudedamąją LDK istorijos dalį.

Dar viena tendencija, kurią pastebėjo A. Bumblauskas, vis plačiau lenkų istoriografijoje šalia Abiejų Tautų Respublikos sąvokos atsirandantis „Daugelio Tautų Respublikos“ (*Rzeczpospolita Wielu Narodów*) konceptas. Tarsi toks tolerantiškas, net postmodernistiškai korektiškas apibrėžimas turėtų tenkinti visų interesus. Tačiau toks apibrėžimas ne tik neturi jokio istorinio pagrindo, bet ir akivaizdžiai primena ATR ir Lenkijos sutapatavimo koncepciją, kai iš esmės ištrinamas LDK subjektiškumas. Taigi matoma, kad įžanginiame pranešime buvo ne tik aptarti projekto pasiekimai, bet ir numatytos naujos tyrimo kryptys.

Pirmoji konferencijos sekcija buvo skirta „senalietuvių“ tapatybės ir atminties vietų koncepcijoms (Lietuvos Didžioji Kunigaikštija, senalietuviai, Ukrainos–Lietuvos–Baltarusijos koncepcija). Ryšardo Gaidžio pranešime atskleidžiamas ryšys tarp LDK kaip „atminties vietos“ ir krajovcų ideologijos. Tarp dviejų pasaulinių karų žymus Vilniaus krajovcų veikėjas, „Przegląd Wileński“ leidėjas ir vyr. redaktorius Liudvikas Abramovičius labai dažnai pabrėždavo LDK valstybingumo tradicijos svarbą ir aktualumą išskirdamas tokius Lietuvos atskirumo nuo Lenkijos istorinius ženklus kaip Vytauto Didžiojo LDK idėją, Leoną Sapiegą kaip „dualizmo gynėją“, Jonušą Radvilą, LDK valstybinių interesų atstovą, ir 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos pataisą – Spalio 20 d. Abiejų Tautų tarpusavio įžado aktą, kaip LDK politinio subjektiškumo garantą. Kitos kartos krajovcui Juzefui Mackievičiui LDK buvo puikus geopolitinio balanso Vidurio Rytų Europoje pavyzdys.

Baltarusių istorikas Alesius Smaliančukas (Varšuva) pirmojoje pranešimo dalyje aptarė krajovcų ideologijos atsiradimo aplinkybes ir pagrindinius judėjimo bruožus. Pabrėžė, kad istoriografijoje krajovcų mintis vis dažniau aiškinama kaip politinės tautos / nacijos ideologijos tipas, o jos susidarymas daugiausia priklausė nuo fenomeno *tuteišiškumas*. A. Smaliančuko paminėtas baltarusių istorikas Latyšonekas krajovciškumą įvardijo *ideologizuotu tuteišiškumu*, kai *tuteišiškumas* reiškė savimone, o krajovciškumas – pasaulėžiūrą. Tokios interpretacinės pozicijos atstovas buvo Romanas Skirmuntas, kurio Rusios istorinės sampratos analizei skirta antroji A. Smaliančuko pranešimo dalis.

Rimanto Miknio ir Dariaus Staliūno pranešime polemizuojama su pernelyg drąsia, autorių manymu, nuostata griežtai atskirti „senalietuvius ir naujuosius lietuvius“. Pabrėžiama, kad dažnai senalietuviškumo deklaravimas buvo veikiau

konjunktūrinė laikysena, o ne realios tapatybės išraiška. Be to, lietuvių ir lenkų konflikto aiškinimas minėta opozicija neatspindi tikrovės, kuri buvo kur kas sudėtingesnė, o daugumos Lietuvos lenkų pozicija XX a. pradžioje buvo artimesnė „endeikiškai“ mąstysenai negu krajovcams.

Antrosios konferencijos sekcijos tema – „ATR „trečia tauta“: nuo Mėlynujų vandenių iki kazokijos ir Hadiačo“. Pirmąjį pranešimą skaitė Józefas Maroszekas (Balstogė). Jame nagrinėjama išskirtinė Vilniaus, kaip LDK sostinės, teisinė, socialinė, kultūrinė ir konfesinė situacija iki Liublino unijos, kai mieste egzistavo kelios nepriklausomos jurisdikcijos. Autorius susikoncentruoja į dilemą „*Slavia orthodoxa* ar *Slavia unita*“.

LDK stačiatikių tradicijai skirtas Genutės Kirkienės pranešimas, kuriame pavaizduota savita šios konfesijos ir bendruomenės padėtis, kai nuo XV a. pradžios formavosi ypatingi Lietuvos valdovų ir vietos stačiatikių cerkvės santykiai, kai buvo ieškoma būdų suartinti Vakarų ir Rytų krikščionių bažnyčias, sudaryti bažnytinę uniją, įtvirtinti LDK stačiatikių atskirumą nuo Maskvos patriarchato. Įdomu, kad tuo metu Rusijos stačiatikių cerkvė nepatikliai žvelgė į savo tikėjimo brolius iš LDK.

XVI a. LDK judėjų ir stačiatikių kultūrinę sąveiką nagrinėjo Sergejus Temčinas. Tyrimui pasirinktas parašytas kirilika hebrajų kalbos vadovėlis, kuris, tikėtina, atsirado XVI a. antroje pusėje ir buvo naudojamas LDK teritorijoje bei Maskvos Didžiojoje Kunigaikštystėje kaip oficiali mokomoji priemonė. Kitaip negu katalikų pasaulis, stačiatikių tradicija pripažino tęstinumą tarp judaizmo ir krikščionybės. Tai LDK stačiatikiškosios kultūros išskirtinumas.

Ukrainos elito teisinę kultūrą XV a. antroje pusėje aptarė Dmitrijus Vaščiukas (Kijevas). Pirmojoje pranešimo dalyje pavaizduota teisinės praktikos kultūra, kuria remiantis bandoma nustatyti, kiek efektyviai tuo metu veikė LDK įstatymų leidimo ir teismo įstaigos. Autorius, ištyręs šaltinius, priėjo prie išvados, kuri paneigė iki šiol istoriografijoje įsigalėjusią nuomonę esą sričių privilegijose ir vietinėje teisėje dominavo senoji rusų teisė (*Правда Русская*). Antrojoje dalyje pateikiama teisinės elgsenos kultūros pavyzdžių, atskleidžiančių fizinių asmenų aktualių teisių išmanymą, teisių socialinės naudos suvokimą ir praktinius gebėjimus pasinaudoti teisinėmis normomis. Prieita išvada, kad elito atstovai, tiesiogiai dalyvaujantys teismo procesuose, išsiskyrė geromis teisinėmis žiniomis ir demonstravo aukštą teisinės kultūros lygį.

Paskutinis sekcijos pranešimas buvo skirtas terminijos problemoms. Georgijus Golenčenko (Minskas) analizavo sąvokų „Rusia“, „Lietuva“, „baltoji Rusia“ vartojimo paplitimą LDK teritorijoje XVI–XVII a. viduryje. Stengėsi įrodyti, kad mokslinė prasme kur kas teisingiau yra vartoti tradicinius, tai yra tam tikroje epochoje galiojusius kraštų ir valstybių pavadinimus. Naujų sąvokų taikymas yra a-istoriš-

kas ir klaidina. Pavyzdžiui, LDK slaviški kraštai (dabartinės Baltarusija ir Ukraina) buvo vadinami Rusia. Šis pavadinimas įsitvirtino Kijevo Rusios laikais, kai šį įvedė krikščionybė. O rusų valstybė buvo vadinama Moscovijsa, Muscovia ar Maskva ir tik vėlesniais laikais (XVI–XVII a.) LDK gyventojai vadino ją Maskvos Rusia.

Antrąją konferencijos dieną pradėjo darbą trečioji sekcija, skirta *kazokijos* fenomenui („Kontroversiškos LDK atminties vietos: kazokija“). Igorio Marzaliuko (Mogiliavas) pranešime susitelkta į Oršos ir Mogiliavo kazokus XVI a. Autorius bandė paneigti du istoriografijoje ir dar labiau istorinėje savimonėje įsitvirtinusių stereotipus, kai kazokai dažniausiai tapatinami su Ukraina, tiksliau, Zapo- rože, o santykiai tarp LDK kazokų ir Maskvos valstybės buvo idiliški, nes juos vienijo bendras tikėjimas ir artima kultūra. Tačiau kaip tik XVI a. Oršos ir Mogilia- vo miestiečiai ir laisvieji žmonės formuodavo kazokų dalinius ir organizuodavo „išvykas“ už LDK sienos, į Smolensko apylinkes, siekdami prisigrobtį gėrybių ir atgabenti prekybai belaisvių. Bendras tikėjimas ir „taikus“ baltarusių charakteris jų nesustabdydavo.

Lenkų karo istorikas Mirosławas Nagielskis (Varšuva) kalbėjo apie LDK kariuo- menės indėlį malšinant Bogdano Chmelnickio sukilimą 1648–1651 m. Malšinant sukilimą pagrindiniai karo veiksmai vyko tarp Lenkijos Karalystės ir kazokų. Abi kariaujančios pusės buvo labai suinteresuotos LDK vaidmeniu. Karalius Jonas Ka- zimieras nuolat ragindavo LDK didįjį etmoną Jonušą Radvilą aktyviau įsitraukti į karą. O B. Chmelnickis, bijodamas karo dviem frontais, ieškojo galimybių susitarti su etmonu. Kaip tik šioms pastangoms savo pranešimą skyrė ukrainiečių istorikas Valerijus Stepankovas (Kijevas), aptardamas, kokia vieta Ukrainos kazokų elito politinėje savimonėje teko LDK. Tyrinėtojas padarė prielaidą, kad B. Chmelnickio sukilimo pradžioje, kol dar nevyko karas su LDK kariuomene, kazokai ir pats jų vadas neturėjo vieningos ATR įvaizdžio, kitaip sakant, jie suvokė Lietuvą esant ats- kirą politinį subjektą. Todėl B. Chmelnickis stengėsi įtikinti J. Radvilą, kad kovoja tik su Lenkija. Vis dėlto jo politika Lietuvos atžvilgiu buvo dvilypė, nes 1648 m. pavieniai kazokų daliniai pasirodė LDK teritorijoje ir išprovokavo lokalinio po- būdžio sukilimus, o vietoj esamos valdžios struktūrų buvo pradėta kurti kazokų valdžios sistema. Taigi planuota bent dalį žemių atplėšti.

Boriso Čerkaso (Kijevas) pranešime buvo nagrinėjama ankstyvoji Ukrainos kazokų istorija iki Liublino unijos sudarymo, siekiama parodyti kazokų socialinį portretą remiantis jų karine tarnyba valstybei.

Paskutinėje, ketvirtojoje konferencijos sekcijoje „Pamesti ar prarasti ATR feno- menai“ buvo perskaityti du pranešimai. Barbara Stankevič nagrinėjo „ULB kon- cepcijos lietuviškus kontekstus“, pristatė šios koncepcijos autorių J. Mieroszew- skio ir J. Giedroyco pastangas kovoti su ypač stipriai lenkų istorinėje savimonėje įsi- šaknijusiais *rytų kresų* stereotipais, kuriais faktiškai buvo pridengiamas lenkiškasis

imperializmas. Paryžiaus „Kultūros“ aplinkoje buvo suformuluota ir pirmą kartą viešai pasakyta mintis, jog Vilnius ir Lvovas nepriklauso Lenkijai ir ji privalo atimesti savo globėjiską požiūrį į Ukrainą, Lietuvą ir Baltarusiją. Turi remti šių valstybių ir tautų kovą už nepriklausomybę.

Žymaus lenkų istoriko Leszeko Zasztowto (Varšuva) skaityto pranešimo objektas – LDK „pamiršimas“ XIX–XX a. lenkų istoriografijoje. Autorius pažymėjo, kad nuo J. Lelevelio laikų populiariosiose Lenkijos istorijos sintezėse LDK minima retai. Apie ją pasakojama dažniausiai minint unijas. Zečpospolita nuolat tapatinama su Lenkija – tokia išimtis kaip P. Jasienicos „Abiejų Tautų Respublika“ tik patvirtino taisyklę. Pakeisti šią nuostatą padėjo pačios lenkų istoriografijos transformacija, susijusi su tokių tyrinėtojų kaip J. Bardachas ir J. Kłoczowski vardais, ir vis geresnis susipažinimas su lietuvių, baltarusių, ukrainiečių ir rusų istorijos darbais. Šiuo konkrečiu atveju susidūrė dvi priešingos tradicijos. Ten, kur lenkų istorikai, rašydami apie bendrą praeitį, matė tik vienybę ir vientisumą, išvardytų tautų istorikai matė tik skirtumus ir atskirumus. Todėl logiškas šitų koncepcijų susitikimo padarinys buvo supratimas, kad kiekviena ATR tauta turi teisę į savo istorijos interpretaciją. Kad būtų išsaugotos proporcijos, L. Zasztowtas siūlė vadovėliuose sugrįžti prie būdingos ATR epochai terminijos, pripažinti LDK subjektiškumą ir specifiškumą, pamatyti Rusios fenomeną su jos sostine Kijevu, o istorijos sintezėse *Abiejų Tautų Respublikai* sugrąžinti deramą vietą.

Baigiamuoju konferencijos akcentu tapo apskritojo stalo diskusija „LDK ir ATR atminties ženklai. Ką siūlo kiekviena tautinė tradicija? Kas gali tapti bendromis ATR atminties vietomis?“ Kiekviena tauta, kurios ištakos slypi LDK ir ATR istorijoje, turi ypatingas atminties vietas, suaktualinančias šių valstybių tradiciją. Tokios atminties vietos gali suartinti ir atitolinti – tai priklauso nuo to, kokios vertybės ir reikšmės su jomis siejamos. Todėl diskusijos, kurioje dalyvavo visi konferencijos pranešėjai ir kiti mokslininkai, tikslas buvo išsiaiškinti naujas galimas LDK atminties vietas, potencialiai turinčias vienokią ar kitokią reikšmę kiekvienai tautai ir jos istorinei atminčiai.

A. Bumblauskas pasiūlė pavyzdžių, įsitvirtinusių lietuviškajame didžiajame naratyve, bet neabejotinai artimų lenkams, ukrainiečiams, baltarusiams, žydams ir net rusams. Vienas jų – pati LDK kaip atminties vieta. Lietuviams tai lietuvių valstybė, baltarusiams – baltarusių, ukrainiečiams – „Lietuvos epocha“ Ukrainos istorijoje, lenkams – „kūrybingieji kresai“ ar senalietuvių valstybė, žydams LDK kaip Lite?

Galbūt svarbi baltarusiams LDK atminties vieta, anot A. Bumblausko, – Naugardukas. Mindaugo karūnavimo vieta ir pirmoji baltarusiškos Lietuvos sostinė, stačiatikių metropolijos sostinė. Lenkams ir senalietuviams Naugardukas – tai Jogailos vedybų su Sofija Alšėniške miestas. Būtent įvykus šitoms vedyboms atsirado Jogailaičių dinastija ir Jogailaičių epocha Vidurio ir Rytų Europoje. Trims

tautom – lenkams, lietuviams ir baltarusiams – tai Adomo Mickevičiaus gimtasis miestas ir poezijos kraštovaizdis, tiesiogiai atspindintis LDK praeitį.

Apskritojo stalo dalyviai, gyvai bediskutuodami, pasiūlė daugybę pavyzdžių: istorinių asmenybių (Mykolas Rómeris, Vytautas Didysis, Pranciškus Skorina, Steponas Batoras...), simbolių, artefaktų ir vietovių (Vytis, Vilnius, Aušros vartų Dievo Motina, Rasų kapinės, Lietuvos Statutai, Vavelio pilis, Orša...). Taigi ne tik diskusijai, bet ir istorinės kultūros tyrimams medžiagos apstu. Galima neabejoti, kad tokia konferencija skatins tolesnį bendradarbiavimą, naujų koncepcijų paiešką ir naujus mokslinius projektus. Smagu ir svarbu, kad ir studentai vis aktyviau dalyvauja tokiuose seminaruose ir konferencijose.